

ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਗੀਤ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਸਰਵੇਖਣ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ

ਹਰਵਿੰਦਰ ਬੀਰ ਕੌਰ
ਖੋਜਾਰਥੀ, ਸੰਗੀਤ ਵਿਭਾਗ
ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ।

ਅਮੂਰਤ

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨਾਂ ਨੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਾਰਮਿਕ ਸਥਾਨਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੀ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ ਮਹੰਤਾਂ ਅਤੇ ਨਿਰਮਲੇ ਉਦਾਸੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹੀ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਆਗਮਨ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਸ਼ਹਿ ਤੇ ਮਹੰਤ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਲੱਗ ਗਏ। ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਮਹੰਤਾਂ ਤੋਂ ਅਜ਼ਾਦ ਕਰਵਾਉਣ ਅਤੇ ਸਾਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸੁਚਾਰੂ ਢੰਗ ਨਾਲ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਸਿੱਖ ਚਿੰਤਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮੋਰਚੇ ਲਗਾਏ ਗਏ ਅਤੇ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਸੰਨ 1925 ਵਿੱਚ ਜੈਤੋ ਦਾ ਮੋਰਚਾ ਖਤਮ ਹੋਣ ਉਪਰੰਤ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਹੁਕਮਰਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਐਕਟ ਪਾਸ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਈ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਇਸ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੀ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ ਲਈ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਪ੍ਰੰਤੂ ਨਾਲ ਹੀ ਨਾਲ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਅਤੇ ਧਰਮ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਦਾ ਵੀ ਖਾਸ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਇਸੇ ਮਕਸਦ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ (ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ) ਵੱਲੋਂ ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਦੇਣ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਥਾਵਾਂ ਉੱਤੇ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ, ਵਿਦਿਆਲੇ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਖੋਲ੍ਹੇ ਗਏ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ 1927 ਵਿੱਚ ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਅੱਜ 90 ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਅਧੀਨ ਚੱਲ ਰਹੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਾਲਜ ਵਿਦਵਾਨ, ਰਾਗੀ, ਰਬਾਬੀ ਅਤੇ ਤਬਲਾ ਵਾਦਕ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦੀ ਝੋਲੀ ਪਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਕੁੰਜੀ ਸ਼ਬਦ: ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ, ਸੰਗੀਤ, ਗੁਰਮਤਿ, ਸ਼ਹਾਦਤ, ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਧਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਅਜਿਹੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਰਮਸਾਲਾਵਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਨ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਹਰ ਧਰਮ, ਨਸਲ, ਰੰਗ ਤੇ ਜਾਤੀ ਦਾ ਵਿਅਕਤੀ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਭੇਦ-ਭਾਵ ਦੇ ਆ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਥਾਨ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰੀ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਪਵਿੱਤਰ ਸਥਾਨ ਹਨ ਜਿੱਥੇ 'ਨਾਨਕ ਨਾਮ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਤੇਰੇ ਭਾਣੇ ਸਰਬੱਤ ਦਾ ਭਲਾ' ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਆਗਮਨ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਸ਼ਹਿ 'ਤੇ ਮਹੰਤ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਲੱਗ ਗਏ। ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਮਹੰਤਾਂ ਤੋਂ ਅਜ਼ਾਦ ਕਰਵਾਉਣ ਅਤੇ ਸਾਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸੁਚਾਰੂ ਢੰਗ ਨਾਲ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਸਿੱਖ ਚਿੰਤਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮੋਰਚੇ ਲਗਾਏ ਗਏ ਅਤੇ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਸੰਨ 1925 ਵਿੱਚ ਜੈਤੋ ਦਾ ਮੋਰਚਾ ਖਤਮ ਹੋਣ ਉਪਰੰਤ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਹੁਕਮਰਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਐਕਟ ਪਾਸ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਈ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਇਸ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੀ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ ਲਈ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਪ੍ਰੰਤੂ ਨਾਲ ਹੀ ਨਾਲ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਅਤੇ ਧਰਮ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਦਾ ਵੀ ਖਾਸ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਇਸੇ ਮਕਸਦ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਧਰਮ

ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ (ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ) ਵੱਲੋਂ ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਦੇਣ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਥਾਵਾਂ ਉੱਤੇ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ, ਵਿਦਿਆਲੇ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਖੋਲ੍ਹੇ ਗਏ, ਜਿੱਥੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ 2 ਅਕਤੂਬਰ, 1927 ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਕਾਲਜ 'ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ' ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਖੋਲਿਆ ਗਿਆ।

ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਉਤਪਤੀ 'ਮਿਸ਼ਨ' ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਹੋਈ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਭਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰਕੇ ਉਸਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਯਤਨ ਕਰਕੇ ਉਸਨੂੰ ਪੂਰਨ ਕਰਨਾ। "ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਹੈ। 'ਮਿਸ਼ਨ'(Mission) ਤੋਂ ਇਸ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਮਿਸ਼ਨ ਦੇ ਅਰਥ ਵਾਚੀਏ ਤਾਂ 'ਕੋਈ ਖਾਸ ਮਨੋਰਥ' ਬਣਦਾ ਹੈ।¹ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਅਨੁਸਾਰ, "ਮਿਸ਼ਨਰੀ. ਮਿਸ਼ਨਰੀ, ਧਰਮ-ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਲੈਕੇ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਪੁਰਖ, ਈਸਾਈ ਮਤ ਦਾ ਪਾਦਰੀ, ਮਿਸ਼ਨ ਸੰਬੰਧੀ। ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ-ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ ਅਨੁਸਾਰ, "ਮਿਸ਼ਨਅਨਰਿ ਪਾਦਰੀ, ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰਕ, ਉਪਦੇਸ਼ਕ।² ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਮਿਸ਼ਨਰੀਆਂ ਦਾ ਸਬੰਧ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨਾਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। "ਮਹਾਤਮਾ ਬੁੱਧ ਦਾ ਧਰਮ ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਵਿੱਚ ਫੈਲਾਉਣ ਲਈ ਬੋਧੀ ਭਿਖਸ਼ੂ ਦੂਰ-ਦੂਰ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚੇ। ਅਸ਼ੋਕ ਦਾ ਭਰਾ ਮਹਿੰਦਰ ਤੇ ਉਸਦੀ ਪੁੱਤਰੀ ਸੰਘਮਿੱਤਰਾ, ਚੀਨ ਤੇ ਜਪਾਨ ਤੱਕ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਤੇ ਵਿਸਥਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਗਏ। ਆਪਣੇ ਇਸ ਕਾਰਜ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ ਨੂੰ ਜੋ ਸਫਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ, ਉਸ ਦਾ ਸਜੀਵ ਪ੍ਰਮਾਣ ਇਹਨਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵਸ ਰਹੇ ਬੁੱਧ ਮੱਤ ਦੇ ਕਰੋੜਾਂ ਅਨੁਯਾਈ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਉਦੈ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਇਸਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਕਿਤੇ ਤਲਵਾਰ ਫੜਕੇ ਕਿਤੇ ਸੁੱਖ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਲੈ ਕੇ ਅਤੇ ਕਿਤੇ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਸਾਰ ਦਾ ਨਿਸ਼ਚਾ ਕਰਕੇ ਘਰੋਂ ਨਿਕਲ ਤੁਰੇ ਅਤੇ ਦੇਸ਼-ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦਾ ਬੀਜ ਬੀਜਣ ਲੱਗੇ ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਇਸਾਈ ਧਰਮ ਏਸ਼ੀਆ ਦੇ ਇੱਕ ਅਗਿਆਤ ਜਿਹੇ ਕੋਨੇ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਪਰ ਜਦੋਂ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਟੱਪਣ ਲੱਗਾ। ਇਸਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ ਨੇ ਪਿਛਲੇ ਦੋਹਾਂ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ ਨੂੰ ਮਾਤ ਪਾ ਦਿੱਤੀ। ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਧਰਮਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਫਲਤਾ ਇਸਾਈ ਧਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ। ਵਹਿਸ਼ੀ, ਆਦਮਖੋਰ ਤੇ ਅਸਲੋਂ ਹੀ ਓਪਰੇ ਤੇ ਅਨਪੜ੍ਹ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਣਾ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਆਚਾਰ-ਵਿਹਾਰ ਧਾਰਨ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾ ਲਿਖਾ ਕੇ ਇਸਾਈ ਬਣਾਉਣਾ, ਜਿੱਥੇ ਲੋਕ ਅੱਗੇ ਹੀ ਸਿਆਣੇ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਸਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਨਵੀਂ ਸੱਭਿਅਤਾ ਤੇ ਧਰਮ ਦੀ ਨੁਹਾਰ ਦੱਸਣਾ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਦੇ ਕੁਝ ਕਾਰਨ ਸਨ। ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਉਸ ਸਮੇਂ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਬੜੀਆਂ ਕਠੋਰ ਸਨ ਪਰ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੇ ਵਿਸਥਾਰ ਦੀ ਲਗਨ ਨੇ ਇਸਾਈ ਮਿਸ਼ਨਰੀਆਂ ਲਈ ਇਹ ਕੰਮ ਅਸਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।⁴

ਇਹਨਾਂ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਸਦਕਾ 1867 ਵਿੱਚ ਸੇਂਟ ਮਾਰੀਆ ਮਿਸ਼ਨ ਖਾਸਾ, 1869 ਵਿੱਚ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਵੈਦਿਕ ਸਕੂਲ, ਫਰੂਖਾਬਾਦ, 1875 ਵਿੱਚ ਅਲੀਗੜ੍ਹ ਮੁਸਲਿਮ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅਲੀਗੜ੍ਹ, ਉਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, 1886 ਵਿੱਚ ਦਇਆਨੰਦ ਐਂਗਲੋ ਵੈਦਿਕ ਕਾਲਜ ਮੈਨੇਜਿੰਗ ਕਮੇਟੀ (DAVCMC), ਦਿੱਲੀ, 1892 ਵਿੱਚ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 1900 ਵਿੱਚ ਕ੍ਰਿਸਟਨ ਮੈਡੀਕਲ ਕਾਲਜ, ਵੇਲੂਰ ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ, 1902 ਵਿੱਚ ਚੀਫ ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 1916 ਵਿੱਚ ਲਾਹੌਰ ਵਿੱਚ ਅਤੇ 1951 ਵਿੱਚ ਅੰਬਾਲਾ, ਹਰਿਆਣਾ ਸੰਤ ਧਰਮਾ ਕਾਲਜ (S.D. College) ਅਤੇ 1927 ਵਿੱਚ ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਹੋਈ।

ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜਾਂ ਦਾ ਆਰੰਭ ਅਤੇ ਪਿਛੋਕੜ

ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵੱਲ ਝਾਤ ਮਾਰੀਏ ਤਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਲਈ ਇਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਕਠਿਨ

ਸੰਘਰਸ਼ ਅਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਭਰਿਆ ਸਮਾਂ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਜੇਕਰ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਧਰਮ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਗੁਲਾਮ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਦਾ ਆਰੰਭ ਹੋਣਾ ਸੁਭਾਵਿਕ ਸੀ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਸਿੱਧੀ ਵੰਗਾਰ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਹਿਰ ਸਦਕਾ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਸਥਾਨਾਂ ਨੂੰ ਅਜ਼ਾਦ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਕਈ ਮੋਰਚੇ ਲਗਾਏ, ਲੜਾਈਆਂ ਲੜ ਕੇ ਅਤੇ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਆਪ ਸੰਭਾਲਿਆ। “21 ਫਰਵਰੀ 1921 ਈ. ਨੂੰ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸਾਕਾ ਵਾਪਰਿਆ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਮਹੰਤ ਨਰੈਣ ਦਾਸ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਗੁੰਡਿਆਂ ਨੇ ਅਨੇਕ ਸਿੱਖ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰ ਦਿੱਤੇ”।⁵

ਇਸ ਦੁਰਘਟਨਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਚਾਬੀਆਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। “21 ਫਰਵਰੀ, 1922 ਨੂੰ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿੱਚ ਸਰਦਾਰ ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ ਬੈਰਿਸਟਰ ਜੀ ਦੇ ਉੱਦਮ ਨਾਲ ‘ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਸੁਸਾਇਟੀ’ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ ਗਈ”।⁶ ਇਸ ਸੁਸਾਇਟੀ ਨੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸੰਭਾਲ ਲਈ ਪ੍ਰਚਾਰਕ, ਗ੍ਰੰਥੀ, ਕੀਰਤਨੀ ਸਿੰਘ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ ਖੋਲ੍ਹਣ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਲਿਆ। “ਸਾਕਾ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿੱਚ 2 ਅਕਤੂਬਰ 1927 ਈ. ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਧਰਤੀ ‘ਤੇ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ”।⁷

ਗੁਰਮਤਿ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ-ਪ੍ਰਸਾਰ ਲਈ ਬਣਾਏ ਗਏ ਇਹਨਾਂ ਅਦਾਰਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 18 ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਸੰਗੀਤ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਅਦਾਰਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 12 ਹੈ ਜਿਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ 5 ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ, ਇੱਕ ਗੁਰਮਤਿ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ, 3 ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਅਕੈਡਮੀਆਂ ਅਤੇ 3 ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿਦਿਆਲੇ ਹਨ। ਇਹ ਵਿਦਿਆਲੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹਨ:

1. ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।
2. ਬੇਬੇ ਨਾਨਕੀ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ, ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਲੋਧੀ (ਕਪੂਰਥਲਾ)।
3. ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਖਾਲਸਾ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ, ਭੂਰਾ ਕੋਹਨਾ (ਤਰਨਤਾਰਨ)।
4. ਸੰਤ ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ ਸੰਤ ਚੰਨਣ ਸਿੰਘ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ, ਬੁੱਢਾ ਜੌਹੜ, ਗੰਗਾ ਨਗਰ (ਰਾਜਸਥਾਨ)।
5. ਗਿਆਨੀ ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਸੀਤਲ ਢਾਡੀ/ਕਵੀਸ਼ਰ ਗੁਰਮਤਿ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।
6. ਗੁਰੂ ਕਾਸ਼ੀ ਗੁਰਮਤਿ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ, ਤਲਵੰਡੀ ਸਾਬੋ (ਬਠਿੰਡਾ)।
7. ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਅਕੈਡਮੀ, ਸ੍ਰੀ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ (ਰੂਪ ਨਗਰ)।
8. ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਅਕੈਡਮੀ, ਸ਼ੇਖੂਪੁਰਾ ਮੰਚੂਰੀ, ਕਰਨਾਲ (ਹਰਿਆਣਾ)।
9. ਸ. ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿਦਿਆਲਾ, ਸਿੱਧਸਰ ਸਾਹਿਬ, ਕਾਲਾ ਮਾਲਾ ਛਾਪਾ (ਬਰਨਾਲਾ)।
10. ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿਦਿਆਲਾ, ਰੇਲਵੇ ਕਲੋਨੀ ਰੋਜਾ, ਸ਼ਾਹਜਹਾਨਪੁਰ (ਯੂ. ਪੀ.)।
11. ਸ਼ਹੀਦ ਸੰਗੀਤ ਵਿਦਿਆਲਾ, ਬਾਦੀਆਂ (ਸ੍ਰੀ ਮੁਕਤਸਰ ਸਾਹਿਬ)।

12. ਬੇਬੇ ਨਾਨਕੀ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਅਕੈਡਮੀ ਲੜਕੀਆਂ, ਬਿਬੇਕਸਰ ਰੋਡ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

ਖੋਜ ਪੱਤਰ ਦੀ ਸੀਮਾ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ਼ 3 ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਹੀ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

1) ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਕਾਲਜ ਦਾ ਆਰੰਭ ਅਤੇ ਨਾਮਕਰਨ

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਾਕੇ ਵਿੱਚ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਯਾਦਗਾਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਅਤੇ ਇਸ ਸਾਕੇ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਜਿਉਂਦੀ ਰੱਖਣ ਲਈ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ ਖੋਲ੍ਹਣ ਲਈ ਮਤਾ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ “ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਨੇ 30 ਮਾਰਚ, 1922 ਈ. ਨੂੰ ਧਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਲਿਆ”।⁸ ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਅਤੇ ਸਿਰਕੱਢ ਸਿੱਖ ਆਗੂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰ ਅਧੀਨ ਚੱਲ ਰਹੇ ਮੋਰਚਿਆਂ ਸਮੇਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਹਕੂਮਤ ਵੱਲੋਂ ਗਿਰਫ਼ਤਾਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਗਿਰਫ਼ਤਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਜੇਲ੍ਹ ਯਾਤਰਾਵਾਂ ਦਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਾਫ਼ੀ ਲੰਮਾ ਚੱਲਦਾ ਰਿਹਾ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਲਟਕਦਾ ਗਿਆ।

ਅਖੀਰ “ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਸਤੰਬਰ 1927 ਤੋਂ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।¹ ਅਕਤੂਬਰ, 1927 ਨੂੰ ਕਾਲਜ ਆਰੰਭ ਕਰਨ ਸਬੰਧੀ ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਬੋਰਡ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਅੰਤਿਮ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਕੁਝ ਮੈਂਬਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਦਸਵੀਂ ਪਾਸ ਉਮੀਦਵਾਰਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਕੋਰਸ ਦਾ ਕੋਈ ਖਰਚਾ ਨਹੀਂ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ, ਹਰ ਇਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ 20 ਰੁਪਏ ਮਾਸਿਕ ਵਜ਼ੀਫਾ ਤੈਅ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਵਜ਼ੀਫੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਵੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਰੱਖੀ ਗਈ। ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਨਿਵਾਸੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਦਵਾਨ ਸ. ਗੰਗਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਨਿਯੁਕਤੀ ਕਾਲਜ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਵਜੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ।⁹ ਇਸ ਤਰਾਂ ਕਾਫ਼ੀ ਜੱਦੋ-ਜਹਿਦ ਅਤੇ ਯਤਨਾਂ ਉਪਰੰਤ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਪਹਿਲਾ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਵੰਡ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਾਲਜ ਦੀ ਸਥਿਤੀ

1947 ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਦੋ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਇਸ ਵੰਡ ਦਾ ਬਹੁਤ ਅਸਰ ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ 'ਤੇ ਵੀ ਪਿਆ। “1947 ਤੋਂ 1954 ਈ. ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵੰਡ ਸਮੇਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਤੋਂ ਉੱਜੜ ਕੇ ਆਏ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਲਈ ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ ਦੀ ਬਿਲਡਿੰਗ ਨੂੰ ਰਿਫ਼ੀਊਜ਼ੀ ਕੈਂਪ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲਾ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਿਆ। ਕਾਲਜ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸ. ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਮਤੋਲ (ਕਾਲਜ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਬੈਚ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਨ) ਜੋ 18 ਜਨਵਰੀ, 1954 ਈ. ਵਿੱਚ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਬਣੇ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਕਾਲਜ ਦੇ ਨਵੇਂ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਵਜੋਂ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰ ਕੇ ਕਾਲਜ ਮੁੜ ਆਰੰਭ ਕਰਨ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ।¹¹ ਅਪ੍ਰੈਲ, 1954 ਈ. ਦੇ ਦਾਖ਼ਲੇ ਸਮੇਂ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਰਾਗੀ ਜਮਾਤ ਦਾ ਦਾਖ਼ਲਾ ਵੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। 1954 ਈ. ਤੋਂ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਾਰਕ, ਗ੍ਰੰਥੀ, ਰਾਗੀ ਤੇ ਤਬਲਾ ਵਾਦਕ ਦਾ ਦੋ-ਸਾਲਾ ਕੋਰਸ ਆਰੰਭ ਕਰਕੇ ਲਗਭਗ 50 ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦਾਖ਼ਲ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਉਸਤਾਦ ਸ. ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਉਸਤਾਦ ਸ. ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਤਬਲਾ ਵਾਦਕ) ਸਨ। ਉਸਤਾਦ ਸ. ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਜ਼ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਕੋਰਸ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਬੈਚ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ

ਸਨ, ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਲੰਮਾ ਸਮਾਂ ਕਾਲਜ ਵਿਖੇ ਰਾਗੀ ਜਮਾਤ ਨੂੰ ਰਾਗ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇ ਕੇ ਅਣਗਿਣਤ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੇ ਕੀਰਤਨੀਏ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦੀ ਸੇਵਾ ਹਿਤ ਤਿਆਰ ਕਰ ਕੇ ਵੱਡੀ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾਈ।¹⁰ 1954 ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਇਸ ਕਾਲਜ ਵੱਲੋਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਵਾਈਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ਕਾਲਜ ਦੀ ਦੇਣ

ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ-ਪ੍ਰਸਾਰ ਹਿਤ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਬਾਹਰਲੇ ਸੂਬਿਆਂ ਵਿੱਚ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ, ਗੁਰਮਤਿ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ, ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਦਿਆਲੇ ਚਲਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਜਿਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ, ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਧਾਰਮਿਕ ਅਧਿਆਪਕ, ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਅਧਿਆਪਕ, ਤਬਲਾ ਵਾਦਕ ਵਜੋਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਨਿਭਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸਭ ਲੋਕ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਵਿਅਕਤੀ ਇਸੇ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ ਤੋਂ ਪੜ੍ਹੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹਨ ਜਿਹਨਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ:

ਰਾਗੀ

ਰਾਗੀ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਿੰ. ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਾਲੇ), ਪ੍ਰਿੰ. ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ (ਦਿੱਲੀ ਵਾਲੇ), ਭਾਈ ਨਿਰਮਲ ਸਿੰਘ ਖਾਲਸਾ (ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਾਗੀ ਸੱਚਖੰਡ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ), ਭਾਈ ਗੁਰਦੇਵ ਸਿੰਘ ਅਸਟ੍ਰੇਲੀਆ (ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਾਗੀ ਸੱਚਖੰਡ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ), ਭਾਈ ਹਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸ੍ਰੀ ਨਗਰ ਵਾਲੇ, ਭਾਈ ਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ (ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਾਗੀ ਸੱਚਖੰਡ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ), ਭਾਈ ਸਤਨਾਮ ਸਿੰਘ ਕੁਹਾੜਕਾ (ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਾਗੀ ਸੱਚਖੰਡ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ), ਭਾਈ ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬਰਵਾਲਾ (ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਾਗੀ ਸੱਚਖੰਡ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ), ਭਾਈ ਗੁਰਦੇਵ ਸਿੰਘ ਕੁਹਾੜਕਾ (ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਾਗੀ ਸੱਚਖੰਡ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ), ਭਾਈ ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ 'ਜੋਧਪੁਰੀ' ਆਦਿ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਰਾਗੀ ਜਥੇ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਉੱਚ ਸਥਾਨਾਂ 'ਤੇ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਤਬਲਾ ਵਾਦਕ

ਭਾਈ ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਪੁਣਛ (ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ), ਭਾਈ ਮਦਨ ਸਿੰਘ (ਦਿੱਲੀ), ਭਾਈ ਤ੍ਰਿਲੋਕ ਸਿੰਘ (ਨਿਊਯਾਰਕ), ਭਾਈ ਜਗਤ ਸਿੰਘ (ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ), ਭਾਈ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ (ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਆਦਿ ਮੁੱਢਲੇ ਤਬਲਾ ਵਾਦਕ ਸਨ। ਭਾਈ ਕਰਨਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਹਰਦੀਪਕ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਮਨਦੀਪ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸਰਦੂਲ ਸਿੰਘ ਸਥਾਨਕ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਤਬਲਾ ਵਾਦਕ ਵਜੋਂ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਤੰਤੀ ਸਾਜ਼ ਵਾਦਕ

ਭਾਈ ਗੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ (ਦਿਲਰੁਬਾ), ਭਾਈ ਪਰਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ (ਦਿਲਰੁਬਾ), ਭਾਈ ਜਸਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ (ਦਿਲਰੁਬਾ), ਭਾਈ ਗੁਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ (ਤਾਊਸ), ਭਾਈ ਗਗਨਦੀਪ ਸਿੰਘ (ਦਿਲਰੁਬਾ), ਭਾਈ ਦਿਲਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ (ਦਿਲਰੁਬਾ), ਭਾਈ ਗੁਰਸੇਵਕ ਸਿੰਘ (ਦਿਲਰੁਬਾ) ਅਤੇ ਭਾਈ ਇੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ (ਸਾਰੰਦਾ) ਬਤੌਰ ਤੰਤੀ ਵਾਦਕ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਥਾਨਾਂ 'ਤੇ ਵਾਦਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।¹¹

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਇਸ ਪਲੇਠੀ ਸੰਸਥਾ ਨੇ ਪਿਛਲੇ ਲਗਭਗ 9 ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਅਣਗਿਣਤ ਹੀਰੋ ਤਰਾਸ਼ ਕੇ ਪੰਥ ਦੀ ਝੋਲੀ ਪਾਏ ਹਨ। ਇਹ ਸੰਸਥਾ ਮੌਜੂਦਾ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਆਪਣੀ ਵਿਰਾਸਤ ਤੇ ਗੌਰਵ ਤੋਂ ਸੇਧਤ ਹੋ ਕਿ ਦਿਨ-ਰਾਤ ਪੰਥ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹੈ।

2) ਸੰਤ ਫ਼ਤਿਹ ਸਿੰਘ ਸੰਤ ਚੰਨਣ ਸਿੰਘ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ, ਬੁੱਢਾ ਜੌਹੜ, ਸ੍ਰੀ ਗੰਗਾ ਨਗਰ,

ਰਾਜਸਥਾਨ ਕਾਲਜ ਦਾ ਆਰੰਭ ਅਤੇ ਨਾਮਕਰਨ

ਰਾਜਸਥਾਨ ਵਿਖੇ ਸਿੱਖ ਤਾਂ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਹਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਬਹੁਤ ਘਾਟ ਸੀ। ਇਸ ਘਾਟ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਸਿੱਖ ਆਗੂ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਕੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਰਾਜਸਥਾਨ ਦੀ ਧਰਤੀ ਉੱਪਰ ਇੱਕ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿੱਦਿਅਕ ਕਾਲਜ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਿਆ। ਇਸ ਜਰੂਰਤ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਮੀਤ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ. ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਛੇਰੇਵਾਲ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਸਦਕਾ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬੁੱਢਾ ਜੌਹੜ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਬਾਬਾ ਨੱਥਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਸੰਨ 1972 ਈ. ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਦਫ਼ਤਰ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਸਮੁੰਦਰੀ ਹਾਲ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਜਥੇਦਾਰ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਟੌਹੜਾ ਅਤੇ ਅੰਤਿੰਗ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਹੋਈ ਇਕੱਤਰਤਾ ਵਿੱਚ ਇਕ ਕਾਲਜ ਖੋਲ੍ਹਣ ਦੀ ਮੰਗ ਰੱਖੀ। ਅੰਤਿੰਗ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਇਸ ਇਕੱਤਰਤਾ ਵਿੱਚ ਮੰਗ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਬੁੱਢਾ ਜੌਹੜ, ਸ੍ਰੀ ਗੰਗਾਨਗਰ (ਰਾਜਸਥਾਨ) ਵਿਖੇ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹਣ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਕਾਲਜ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਅਧੀਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਦੇਖ ਰੇਖ ਹੇਠ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਕਾਲਜ ਨੂੰ ਬੁੱਢਾ ਜੌਹੜ ਟਕਸਾਲ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। “ਅੱਜ ਤੋਂ 200 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਏ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬੁੱਢਾ ਜੌਹੜ ਰਾਜਸਥਾਨ ਵਿਖੇ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ। ਇਸ ਟਕਸਾਲ ਦੇ ਮੋਹਰੀ ਭਾਈ ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਭਾਈ ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ”।¹²

ਨਵੰਬਰ 1973 ਈ. ਦੇ ਅਖੀਰਲੇ ਦਿਨਾਂ ਅੰਦਰ ਹੀ ਸਾਬਤ ਸੂਰਤ ਹੋਣਹਾਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਭਰਤੀ ਕਰ ਕੇ ਦੋ ਸਾਲਾ ਗ੍ਰੰਥੀ, ਪ੍ਰਚਾਰਕ, ਸੰਗੀਤ, ਤਬਲਾ ਵਾਦਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਦਾ ਕੋਰਸ ਨਵੰਬਰ 1973 ਈ. ਨੂੰ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਕਾਲਜ 1973 ਤੋਂ 2012 ਈ. ਤਕ 39 ਸਾਲ ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ ਦੇ ਅਧੀਨ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਇੱਥੋਂ ਤਬਦੀਲ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਕਾਲਜ ਨੂੰ 2012 ਈ. ਵਿੱਚ ਅਪਗ੍ਰੇਡ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਸਬੰਧ ਦਫ਼ਤਰ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਅਧੀਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਅਪਗ੍ਰੇਡ ਹੋਏ ਕਾਲਜ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤਿੰਨ ਸਾਲਾ ਕੋਰਸ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। 2012 ਈ. ਤੋਂ 2015 ਦੇ 3 ਸਾਲਾ ਕੋਰਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਬੈਚ ਅਰੰਭ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਹੁਣ 2018 ਤੋਂ 2021 ਈ. ਤਕ ਦਾ ਤੀਜਾ ਬੈਚ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਾਲਜ ਸੰਤ ਫ਼ਤਿਹ ਸਿੰਘ ਚੰਨਣ ਸਿੰਘ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ ਨਾਮ ਹੇਠਾਂ 1973 ਈ. ਤੋਂ ਹੁਣ ਤਕ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਨੌਜਵਾਨ ਗੁਰਸਿੱਖ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਗਿਆਨ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਦਾ ਮਾਰਗ ਦਿਖਾਉਣ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਸੁਚਾਰੂ ਜੀਵਨ ਜਿਊਣ ਦੀ ਜਾਂਚ ਬਖਸ਼ਣ ਵਾਲਾ ਕਾਲਜ ਹੈ।¹³

ਕਾਲਜ ਦੀ ਦੇਣ

ਗੰਗਾ ਨਗਰ ਦੇ ਬੁੱਢਾ ਜੌਹੜ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਸਥਾਪਿਤ ਇਸ ਕਾਲਜ ਦੀ ਵੱਡੀ ਦੇਣ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੰਗਾਨਗਰ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਸਰਹੱਦੀ ਇਲਾਕਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇੱਥੇ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਵਸੋਂ ਪੰਜਾਬ ਵਾਂਗ ਬਹੁਤਾਤ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਕਾਲਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਸਮੇਂ ਇਸ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਆਵਾਜਾਈ ਅਤੇ ਸੁੱਖ-ਸੁਵਿਧਾ ਦੇ ਸਾਧਨ ਬਹੁਤੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਫਿਰ ਵੀ ਇੱਥੋਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਕੇਂਦਰੀ ਧਾਰਮਿਕ ਸਥਾਨਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਲਈ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇੱਥੋਂ ਹੁਣ ਤਕ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਤਿਆਰ ਹੋਏ ਪ੍ਰਚਾਰਕ, ਗ੍ਰੰਥੀ, ਰਾਗੀ, ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਦੀ ਫੁਲਵਾੜੀ ਨੇ ਨਾਂ ਕੇਵਲ ਰਾਜਸਥਾਨ ਵਿਖੇ ਸਿੱਖੀ

ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਘਾਟ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਬਲਕਿ ਦੇਸ਼ਾਂ-ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਜਾ ਕੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਇੱਥੋਂ ਅਧਿਐਨ ਕਰ ਕੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਾਡੇ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰੀ ਸਥਾਨਾਂ ਉੱਪਰ ਆਪਣੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਨਿਭਾਅ ਰਹੇ ਹਨ।

ਰਾਗੀ

ਭਾਈ ਗੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ (ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਾਗੀ ਸੱਚਖੰਡ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ), ਭਾਈ ਮਨਦੀਪ ਸਿੰਘ (ਗਜ਼ ਸਿੰਘਪੁਰ, ਰਾਜਸਥਾਨ), ਭਾਈ ਕਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ (ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ), ਭਾਈ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ (ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ, ਤਰਨ ਤਾਰਨ), ਭਾਈ ਕੁਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ (ਮੁਕੇਰੀਆਂ), ਭਾਈ ਸੁਨੀਲ ਸਿੰਘ (ਪਦਮਪੁਰ, ਰਾਜਸਥਾਨ), ਭਾਈ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਸਿੰਘ (ਬੁੱਢਾ ਜੌਹੜ, ਗੰਗਾ ਨਗਰ, ਰਾਜਸਥਾਨ), ਭਾਈ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ (ਬੁੱਢਾ ਜੌਹੜ, ਗੰਗਾ ਨਗਰ, ਰਾਜਸਥਾਨ), ਭਾਈ ਸੁਖਵੰਤ ਸਿੰਘ (ਬੁੱਢਾ ਜੌਹੜ, ਗੰਗਾ ਨਗਰ, ਰਾਜਸਥਾਨ), ਭਾਈ ਬਿਕਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ (ਬੁੱਢਾ ਜੌਹੜ, ਗੰਗਾ ਨਗਰ, ਰਾਜਸਥਾਨ), ਭਾਈ ਗੁਰਮੇਜ ਸਿੰਘ (ਜੈਪੁਰ, ਰਾਜਸਥਾਨ), ਭਾਈ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ (ਅਲਵਰ, ਰਾਜਸਥਾਨ)।

ਤਬਲਾ ਵਾਦਕ

ਭਾਈ ਭਜਨ ਸਿੰਘ (ਬੁੱਢਾ ਜੌਹੜ, ਗੰਗਾ ਨਗਰ, ਰਾਜਸਥਾਨ) ਅਤੇ ਭਾਈ ਮਨਿੰਦਰ ਸਿੰਘ (ਬੁੱਢਾ ਜੌਹੜ, ਗੰਗਾ ਨਗਰ, ਰਾਜਸਥਾਨ)।¹⁴

ਇੱਥੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਨ 'ਤੇ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਜਾਂ ਨੌਜਵਾਨ ਬੱਚੇ-ਬੱਚੀਆਂ ਹਨ ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੜ੍ਹ-ਲਿਖ ਵੀ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਤੋਂ ਵੀ ਜਾਣੂ ਹਨ। ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨ ਰਾਜਸਥਾਨ ਦਾ ਹੈੱਡ ਕੁਆਟਰ ਵੀ ਕਾਲਜ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਧੀਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਾਰਕ, ਢਾਡੀ, ਕਵੀਸ਼ਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਚਾਰ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਚਲਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਕਾਲਜ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵੀ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬਾਨ, ਸਕੂਲਾਂ, ਕਾਲਜਾਂ ਅੰਦਰ ਗੁਰਮਤਿ ਦੀਆਂ ਕਲਾਸਾਂ ਲਗਾ ਕੇ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੰਗਾਨਗਰ ਇਲਾਕੇ ਅੰਦਰ ਕਾਲਜ ਦੀ ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਪਹਿਚਾਣ ਹੈ।

3) ਬੇਬੇ ਨਾਨਕੀ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ, ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਲੋਧੀ ਕਾਲਜ ਦਾ ਆਰੰਭ ਅਤੇ ਨਾਮਕਰਨ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਵੱਡੀ ਭੈਣ ਬੇਬੇ ਨਾਨਕੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਜੈ ਰਾਮ ਨਾਲ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਲੋਧੀ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਬੇਬੇ ਨਾਨਕੀ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਹੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬੇਰ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਦੋ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੀ ਦੂਰੀ 'ਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੰਤ ਘਾਟ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਵਿੱਚ ਘਿਰੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਰਮਣੀਕ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਇਹ ਕਾਲਜ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਦੁਆਬੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ-ਪ੍ਰਸਾਰ ਹਿਤ ਇਸ ਕਾਲਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਸੰਨ 2003 ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਜਿੱਥੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ, ਤਬਲਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਕਾਲਜ ਦੀ ਦੇਣ

ਇਸ ਕਾਲਜ ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਵਿਅਕਤੀ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ, ਸਥਾਨਕ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਕਮੇਟੀ, ਦਿੱਲੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਕਮੇਟੀ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ:

ਰਾਗੀ

ਭਾਈ ਉੱਕਾਰਜੀਤ ਸਿੰਘ (ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਾਗੀ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ), ਭਾਈ ਜੁਗਰਾਜ ਸਿੰਘ (ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ, ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਸਾਹਿਬ), ਭਾਈ ਅਤਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ (ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਾਗੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ਼ਹੀਦ ਗੰਜ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ), ਭਾਈ ਹਰਕੀਤ ਸਿੰਘ (ਗੁ. ਸ੍ਰੀ ਬੇਰ ਸਾਹਿਬ, ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਲੋਧੀ, ਕਪੂਰਥਲਾ), ਭਾਈ ਮਨਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ (ਤਖ਼ਤ ਸ੍ਰੀ ਪਟਨਾ ਸਾਹਿਬ, ਬਿਹਾਰ), ਭਾਈ ਇਕਬਾਲ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਦਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸਰਬਜੀਤ ਸਿੰਘ।

ਤਬਲਾ ਵਾਦਕ

ਭਾਈ ਗੁਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ (ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬਾਉਲੀ ਸਾਹਿਬ, ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ), ਭਾਈ ਇਕਬਾਲ ਸਿੰਘ (ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵੇਰਕਾ), ਭਾਈ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ (ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਸਾਹਿਬ, ਝਬਾਲ), ਭਾਈ ਕੁਲਦੀਪ ਸਿੰਘ (ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ਼ਹੀਦ ਗੰਜ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ), ਭਾਈ ਰਜਤਪਾਲ ਸਿੰਘ (ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬੇਰ ਸਾਹਿਬ, ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਲੋਧੀ), ਭਾਈ ਇੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ (ਤਖ਼ਤ ਸ੍ਰੀ ਕੇਸਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ, ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ), ਭਾਈ ਪ੍ਰਭਜੀਤ ਸਿੰਘ (ਇੰਗਲੈਂਡ), ਭਾਈ ਹਰਜੀਤ ਸਿੰਘ (ਅਮਰੀਕਾ) ਅਤੇ ਭਾਈ ਗੁਰਸੰਗਤ ਸਿੰਘ (ਇੰਗਲੈਂਡ)।¹⁵

19 ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਕਾਲਜ ਦੇ ਇਸ ਸਫ਼ਰ ਦੌਰਾਨ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਬਦਲਾਅ ਵੀ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਾਰਜ ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਨਿਰੰਤਰ ਜਾਰੀ ਹਨ।

ਕਾਲਜਾਂ ਦੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੀ ਕਾਰਜ ਵਿਧੀ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ

ਕਾਲਜ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਸਵੇਰੇ 4 ਵਜੇ ਤੋਂ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਉੱਠਣ ਉਪਰੰਤ ਕਾਲਜ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਨਿੱਤਨੇਮ, ਕੀਰਤਨ, ਕਥਾ ਤੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨਾ ਰੋਜ਼ ਦੀ ਮਰਿਆਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਥਾ ਸਿਖਲਾਈ ਦਾ ਪੀਰੀਅਡ ਵੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਸਵੇਰੇ ਹੀ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਵੇਰੇ 10:00 ਵਜੇ ਤੋਂ ਦੁਪਹਿਰ 01:00 ਵਜੇ ਤੱਕ ਕਾਲਜ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਹੁੰਦੀ ਤੇ ਫਿਰ ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਲੰਗਰ ਛਕਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਅਰਾਮ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਫਿਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੰਠ ਕਰ ਕੇ ਅਰਥਾਂ ਸਹਿਤ ਲਿਖਣ ਦਾ ਪੀਰੀਅਡ ਲਗਾਉਣ ਉਪਰੰਤ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਸੋਦਰੁ ਦੀ ਚੌਕੀ ਲਗਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਵੀ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ਾ ਲੈ ਕੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਵਿਖਿਆਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਹਰ ਇਕ ਦਿਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਅਕਾਦਮਿਕ ਸੈਸ਼ਨ ਸਵੇਰੇ 10 ਵਜੇ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਦੁਪਹਿਰ 2 ਵਜੇ ਤੱਕ ਚੱਲਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸੂਰ ਅਭਿਆਸ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਪਰੰਤ ਜਿਸ ਰਾਗ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕਰਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਸ ਰਾਗ ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ ਜੁਲਦੇ ਰਾਗ ਤੋਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਕਲਾਸ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਿਛਲੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕਰਵਾਏ ਗਏ ਰਾਗ ਨੂੰ ਅਧਿਆਪਕ ਵੱਲੋਂ ਇਕੱਲੇ ਇਕੱਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕੋਲੋਂ ਸੁਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸੰਪੂਰਨ ਸਿਖਲਾਈ ਗੁਰਮਤਿ ਮਰਿਆਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਕਰਵਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਿਰਿਆਤਮਕ ਸਿਖਲਾਈ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਸ਼ਤਰ ਪੱਖ ਦੀ ਵੀ ਸਿਖਲਾਈ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਇਸ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੋਵੇਂ ਧਿਰਾਂ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਨਾਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਜਾਣ ਪਹਿਚਾਣ ਕਰਵਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।¹⁶

ਤਬਲਾ ਕਲਾਸ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਸੁਰ ਅਭਿਆਸ ਕਰਵਾ ਕੇ ਹੀ ਵਿਧੀਵਤ ਸਿਖਲਾਈ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਨਾਲ ਸੰਗਤ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਕੀਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਸੰਗਤ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਾਲਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਠੇਕਾ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸੁਤੰਤਰ ਵਾਦਨ ਕਰਨ ਦੀ ਵੀ ਸਿਖਲਾਈ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਸਿਰਫ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਨਾਲ ਵਾਦਨ ਕਰਨ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਿਤ ਨਾ ਰਹਿ ਸਕਣ।¹⁷

ਕਾਲਜ ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਰਹੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕੀਰਤਨ ਸਮਾਗਮਾਂ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰੀ ਭਰਨ ਅਤੇ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣਨ ਲਈ ਵੀ ਲੈ ਕੇ ਜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਵਿਦਿਅਕ ਅਦਾਰਾ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ (ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਇਤਿਹਾਸਿਕ) ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਹੀ ਬਣਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਨੂੰ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਕਰੀਬ ਸਮਾਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਥੀ ਕਲਾਕਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕੀਰਤਨ ਅਤੇ ਕਥਾ (ਸ਼ਬਦ ਉਚਾਰਨ) ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਸਿਖਲਾਈ ਵੱਧਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਡਿਊਟੀਆਂ ਲਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਤਿੰਨ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਦੂਰ-ਦੁਰਾਡੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਜਾਂ ਕੀਰਤਨ ਸਮਾਗਮਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀਆਂ ਲਈ ਭੇਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਇਹ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਅਤੇ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ ਬੁੱਢਾ ਜੌਹੜ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਅਦਾਰੇ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਜਾਂ ਅਕੈਡਮੀਆਂ ਦੇ ਤਹਿਤ ਰੱਖੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਅਦਾਰਿਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਬੇਸ਼ੱਕ ਹੋਰ ਰੱਖੇ ਗਏ ਹੋਣ ਪਰ ਸਿਖਲਾਈ ਦਾ ਢੰਗ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਿਰਫ ਗੁਰਮਤਿ ਕੀਰਤਨ ਵਿਦਿਆਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕਿਸੇ ਸਿਲੇਬਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਕੀਰਤਨ ਸਿਖਲਾਈ ਹੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਆਧੁਨਿਕ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿਦਿਆਲਿਆ, ਸ਼੍ਰੀ ਮੁਕਤਸਰ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਸਿਖਲਾਈ ਨਾ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੀ ਰਹਿ ਗਈ ਹੈ। 2003 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤਿੰਨ ਹੋਰ ਕਾਲਜ ਇਕ ਬੇਬੇ ਨਾਨਕੀ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ, ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਖਾਲਸਾ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ ਅਤੇ ਗਿਆਨੀ ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਸੀਤਲ ਢਾਡੀ/ਕਵੀਸ਼ਰ ਗੁਰਮਤਿ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ, 2018 ਵਿੱਚ ਫਿਰ ਤੋਂ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਹੀ ਕਾਲਜ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਇਹਨਾਂ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜਾਂ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨਿਮਨ ਵਰਗ ਵਾਲੇ ਹੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਭਰਤੀ ਇੰਟਰਵਿਊ ਲੈ ਕੇ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਿਰਿਆਤਮਕ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਵੀ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੰਗੀਤ ਸਿੱਖਿਆ ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਵੀ ਉਸਦੀ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਸਮਰੱਥਾ ਦੇਖ ਕੇ ਭਰਤੀ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਮੁਫਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ 1500 ਰੁਪਏ ਮਹੀਨਾ ਵਜ਼ੀਫਾ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੋਸਟਲ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਅਤੇ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਇਹਨਾਂ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੂੰ ਬਣੇ ਹੋਏ ਲੰਬਾ ਸਮਾਂ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਸ ਕਾਲਜ ਦਾ ਕਾਰਜ ਨਿਰੰਤਰ ਜਾਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਸਿੱਖ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਪ੍ਰੰਤੂ ਅੱਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਇਸ ਅਦਾਰੇ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਾਰਕ/ਗ੍ਰੰਥੀ, ਸੰਗੀਤ ਗਾਇਨ, ਤਬਲਾ ਵਾਦਨ ਅਤੇ ਤੰਤੀ ਵਾਦਨ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਵੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰਨਾਂ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜਾਂ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਕੀਰਤਨ ਵਿਦਿਆਲਿਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਾਰਜਕਾਲ ਨੂੰ ਬੇਸ਼ੱਕ ਸਮਾਂ ਘੱਟ ਹੀ ਹੋਇਆ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਫਿਰ ਵੀ ਇਹ ਅਦਾਰੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ

ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ-ਪ੍ਰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਵਡਮੁੱਲਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਅਦਾਰਿਆਂ ਨੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ ਰਾਗੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਤਬਲਾ ਵਾਦਕ, ਤੰਤੀ ਵਾਦਕ, ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਅਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਉੱਚ ਅਹੁਦਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸ਼ਿਸ਼ ਸਮਾਜ ਦੀ ਝੋਲੀ ਪਾਏ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਅਦਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਪਹਿਲਾ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵੱਲੋਂ ਪੱਕੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਭਰਤੀ ਜਰੂਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਜੇਕਰ ਇਹਨਾਂ ਅਦਾਰਿਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਅਦਾਰਿਆਂ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਅਦਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਇੱਕ ਹੀ ਬੈਚ ਲਗਾਤਾਰ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਤੱਕ ਚੱਲਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਕਿ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਤੱਕ ਇੱਕ ਹੀ ਬੈਚ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਵਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਦੂਸਰੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਅਦਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ ਅਤੇ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਾਲਜ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਫ਼ਾਇਦਾ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਾਲਜ ਦੀਆਂ ਕਲਾਸਾਂ ਦਾ ਸਮਾਂ ਖ਼ਤਮ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜਦੋਂ ਮਰਜ਼ੀ ਆਪਣੇ ਅਧਿਆਪਕ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਉਸਤਾਦ ਜਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਵੀ ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਵਕਤ ਹੋਸਟਲ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕਰਕੇ ਇਹ ਧਿਆਨ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣਾ ਰਿਆਜ਼ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਰਿਆਜ਼ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਕੋਈ ਵੀ ਤਰੁੱਟੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਉਸੇ ਵਕਤ ਠੀਕ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਤਰੱਕੀ ਜਾਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਹਰ ਕਲਾਕਾਰ ਲਈ ਸਟੇਜ ਮਿਲਣੀ ਜਾਂ ਸਟੇਜ 'ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰਨ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਅਦਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਜਰੂਰਤ ਦਾ ਖ਼ਾਸ ਧਿਆਨ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਖੋਜਾਰਥੀ ਦੁਆਰਾ ਜਦ ਇਹਨਾਂ ਅਦਾਰਿਆਂ ਦਾ ਸਰਵੇਖਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਇਹ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਹਰ ਅਦਾਰਾ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ (ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਇਤਿਹਾਸਿਕ) ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਹੀ ਬਣਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਨੂੰ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਕਰੀਬ ਸਮਾਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਥੀ ਕਲਾਕਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕੀਰਤਨ ਅਤੇ ਕਥਾ (ਸ਼ਬਦ ਉਚਾਰਨ) ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਸਿਖਲਾਈ ਵੱਧਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਡਿਊਟੀਆਂ ਲਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਤਿੰਨ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਦੂਰ-ਦੁਰਾਡੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਜਾਂ ਕੀਰਤਨ ਸਮਾਗਮਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀਆਂ ਲਈ ਭੇਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ।

ਇਹਨਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਜੇਕਰ ਆਰਥਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਜਾਂ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਸਾਰਥਕਤਾ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸੇਵਾ ਕਰ ਰਹੇ ਰਾਗੀ ਵਿਸ਼ਵ ਭਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਆਪਣੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਨਾ ਸਿਰਫ ਸਮਾਜਿਕ ਪਹਿਚਾਣ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਥਾਪਿਤ ਹੁੰਦੀ ਬਲਕਿ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ “ਪਦਮ ਸ੍ਰੀ ਨਿਰਮਲ ਸਿੰਘ ਖਾਲਸਾ”, “ਭਾਈ ਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ”, “ਭਾਈ ਹਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ”, ਸ੍ਰੀ ਨਗਰ ਵਾਲੇ ਆਦਿ ਅਜਿਹੀਆਂ ਹਸਤੀਆਂ ਹਨ ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਨਾ ਕੇਵਲ ਇਹਨਾਂ ਅਦਾਰਿਆਂ 'ਚੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਬਲਕਿ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਕੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਸਾਂਝ ਵੀ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਮਿਸਾਲ ਪੰ. ਦਲੀਪ ਚੰਦਰ ਬੇਦੀ ਦੀ ਉਸ ਉਦਾਹਰਨ ਤੋਂ ਵੀ ਲਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਹ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਗਏ ਤਾਂ “ਪਦਮ ਭਾਈ

ਨਿਰਮਲ ਸਿੰਘ ਖਾਲਸਾ” ਜੀ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣ ਕੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਏ।

ਇਹਨਾਂ ਅਦਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਜੋ ਸਿਖਲਾਈ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉਹ ਡਿਪਲੋਮੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਵਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿਸੇ ਡਿਗਰੀ ਦੇ ਤਹਿਤ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਦਾ ਸਾਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵੀ ਸੁਤੰਤਰ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਿਰਫ਼ ਰਾਗੀ, ਤਬਲਾ ਵਾਦਕ ਜਾਂ ਤੰਤੀ ਵਾਦਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕਾਰਜ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪੱਕੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਂ ਅਧਿਆਪਨ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਨੌਕਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਤੋਂ ਬੀ.ਏ. ਅਤੇ ਐਮ.ਏ. ਦੀਆਂ ਡਿਗਰੀਆਂ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨੀ ਹੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਸੋ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਅਧੀਨ ਚੱਲਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ, ਸਕੂਲਾਂ ਅਤੇ ਕਾਲਜਾਂ ਵਿੱਚ ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਦੇ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਵਾਉਣ ਦੇ ਯਤਨ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਅਦਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰ ਨਾ ਰਹਿਣਾ ਪਵੇ।

ਹਵਾਲੇ ਅਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ

- 1) <https://gurparsad.com>
- 2) ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ, ਗੁਰਸ਼ਬਦਰਤਨਾਕਰਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ, ਪੰਨਾ 968.
- 3) ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ-ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ, ਛੇਵੀਂ ਵਾਰ, 2002, ਪੰਨਾ 497.
- 4) ਡਾ. ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਅਰਸ਼ੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਇਸਾਈਆਂ ਦੀ ਦੇਣ, ਪੰਨਾ 13.
- 5) ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਐਮ.ਏ. ਅਤੇ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਐਮ.ਏ., ਸ਼ਹੀਦੀ ਸਾਕਾ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ 26.
- 6) ਸਤਨਾਮ ਸਿੰਘ ਐਡਵੋਕੇਟ, ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਡਾਇਰੈਕਟਰੀ 1469 ਤੋਂ 1997, ਪੰਨਾ 330.
- 7) ਨਿੱਜੀ ਮੁਲਾਕਾਤ, ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ (ਸੇਵਾ ਮੁਕਤ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ, ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ), ਮਿਤੀ 17 ਜੂਨ, 2019.
- 8) ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਅਸ਼ੋਕ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਪੰਜਾਹ ਸਾਲਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਪੰਨਾ 57.
- 9) ਨਿੱਜੀ ਮੁਲਾਕਾਤ: ਪ੍ਰਿੰ. ਮਨਜੀਤ ਕੌਰ (ਮੌਜੂਦਾ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ), ਮਿਤੀ 3 ਮਾਰਚ, 2022, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।
- 10) ਨਿੱਜੀ ਮੁਲਾਕਾਤ, ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ (ਸੇਵਾ ਮੁਕਤ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ), ਮਿਤੀ 17 ਜੂਨ, 2019, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।
- 11) ਪ੍ਰੋ. ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ (ਤੰਤੀ ਵਾਦਨ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕ) ਨਾਲ ਨਿੱਜੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਦੌਰਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਜਾਣਕਾਰੀ 'ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ, ਮਿਤੀ 3 ਮਾਰਚ, 2022, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।
- 12) ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ (ਡਾ.), ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰਬੰਧ ਤੇ ਪਾਸਾਰ, ਪੰਨਾ 206.

- 13) ਬਾਬਾ ਨੱਥਾ ਸਿੰਘ (ਪ੍ਰਧਾਨ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬੁੱਢਾ ਜੌਹੜ) ਨਾਲ ਨਿੱਜੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਦੌਰਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਜਾਣਕਾਰੀ 'ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ, ਮਿਤੀ 14 ਮਾਰਚ, 2021, ਬੁੱਢਾ ਜੌਹੜ, ਗੰਗਾ ਨਗਰ, ਰਾਜਸਥਾਨ।
- 14) ਸ. ਗੁਰਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ (ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕ) ਨਾਲ ਨਿੱਜੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਦੌਰਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਜਾਣਕਾਰੀ 'ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ, ਮਿਤੀ 14 ਮਾਰਚ, 2021.
- 15) ਪ੍ਰੋ. ਕਰਨਬੀਰ ਸਿੰਘ (ਮੌਜੂਦਾ ਸੰਗੀਤ ਅਧਿਆਪਕ) ਨਾਲ ਨਿੱਜੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਦੌਰਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਜਾਣਕਾਰੀ 'ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ, ਮਿਤੀ 4 ਮਾਰਚ, 2022, ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਲੋਧੀ, ਕਪੂਰਥਲਾ।
- 16) ਪ੍ਰੋ. ਕਰਨਬੀਰ ਸਿੰਘ (ਸੰਗੀਤ ਅਧਿਆਪਕ) ਨਾਲ ਨਿੱਜੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਦੌਰਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਜਾਣਕਾਰੀ 'ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ, ਮਿਤੀ 4 ਮਾਰਚ, 2022, ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਲੋਧੀ, ਕਪੂਰਥਲਾ।
- 17) ਪ੍ਰੋ. ਗੁਰਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ (ਤਬਲਾ ਵਾਦਨ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕ) ਨਾਲ ਨਿੱਜੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਦੌਰਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਜਾਣਕਾਰੀ 'ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ, ਮਿਤੀ 3 ਮਾਰਚ, 2022, ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।